

Az élet értelme és értéke.*

Irta: **Vári Albert.**

Alig lehet szebb és tiszteletreméltóbb emberi törekvést elképzelni, mint azt, amellyel az ember a saját életét javítani, nemesbíteni, emelni és gazdagabbá tenni igyekszik. Tulajdonképpen minden emberi fáradságnak ez kellene, hogy a végső célja legyen. Maga az élet nem cél. Minden élet nem is egyformán értékes. Az üres, a léha, a bűnös élet értéktelen, amelyet akárhányszor maga az ember dob el magától. Értékessé az életet a belső tartalom, a lelki gazdagság s az ebből származó jó cselekedetek teszik. Az is szép és tiszteletreméltó munka, ha valaki keresi a természet titkait, ha törvényeket állapít meg a jelenségek sorozatából, ha keresi a föld geológiai alakulásának az útjait vagy tanulmányozza az égitestek csodálatos rendszerét, ha újabb technikai vívmányokkal emeli a külső kényelmet és jóllétet. De mindez csak azáltal válik az emberiség közkincsévé, csak azáltal lesz a haladás eszköze, ha közvetve vagy közvetlen az életet nemesíti s erkölcsi tartalmát gazdagabbá teszi. Szóval a tudomány csak akkor igazi tudomány, ha nem marad meg a fogalmak és szillogizmusok üres keretében, ha nem végzi be hivatását a törvények pusztá és rideg megállapításánál, hanem igyekszik belekapcsolódni az életbe s arra emelő és lendítő hatást tud gyakorolni. Az a tudomány, mely a fogalmakat előbbre helyezi a léleknel, a külső jelenségeket a belső tartalomnál, az ismereteket az erkölcsnél, csak kontárkodás, mely nem méltó a komoly tudomány elnevezésére.

* Az élet értelme és értéke. Irta: Rudolf Eucken. A harmadik német kiadás után fordította Schöpflin Aladár. Budapest, 1915. Kultura és Tudomány 203. 1. Ára 2 K.

Igy vagyunk a művészettel is. Az igazi művész az ihlet hatása alatt terem nagyot és szépet. Műve, amely a gyönyör érzését kibreszti bennünk, egyben megtermékenyíti lelkünket, nemesbíti érzelmeinket. A valódi művészet, anélkül, hogy az erkölcs gépies szolgálójává lenne, arra mindig emelő és fejlesztő hatással van. Ellenben bármiként igyekezzék a művészi látszatot magára öltetni, mégis csak szellemtelen mesterkedés az, amely tisztán az érzékek igazgatását s az üzleti érdeket tartja szem előtt s minden erkölcsi tartalom nélkül alkot üres látványosságokat.

Természetes, hogy ezek után az erkölccsel szemben is van kivánni valónk. Az a puszta morál, mely a látszatnak él, mely üres nagyképüsködésben merül ki, amely a szabályokat és parancsolatokat mindennél előbbre helyezi, mely a lelket a betűbe fojtja s a lelkiismeretet a paragrafusok útveztőjébe temeti. Az nem igazi erkölcs. Az igazi erkölcs szárnyakat ad a léleknek, derültté, vídammá és boldoggá teszi az embert.

Tudomány, művészet és erkölcs, mint az igaz, szép és jó szentháromságának a megtestesítői, csak akkor állnak hivatásuk magaslatán, ha egy szép harmoniába olvadva a lélekben is összhangot tudnak teremteni, ha nem egymás rovására akarnak érvényesülni, hanem mindnyájan az életnek értelmet adnak és értékét emelik. Ez nem utilitarizmus, hanem az élet joga, igényeinek kielégítése, a fejlődés és haladás törvényének a megvalósulása. Ez az a szellemi kiválasztás, amely azt, ami rossz s a jobb és tökéletesebb élet kialakítására károsan hat, megsemmisíti, lehetetlenné teszi, hogy a jó annál inkább érvényesülhessen.

De hogy tudomány, művészet és erkölcs a maguk különböző útjain is a közös célt sikerrel szolgálhassák, szükség, hogy mindig maguk előtt lássák a legtisztább és legemelkedettebb lételeszményt. Szükség, hogy ott világosjon az a csillag, amely mutassa az útát a nagy cél felé. Az élet bonyolult szövevényeiben, csillogó mázában, hamis frázisaiban, megtévesztő útjaiban, ezerféle kitéréseiben olyan könnyen »mellékvágányra« jut az ember. Ezek a mellékvágányok észrevétlenül olyan irányokba terelik,

amelyeken haladva az igazi céltól mind távolabbra esik s az élet értelmét és értékét olyan dolgokban keresi, amelyekben az nem található. Annyi apró érték jelenik meg előttünk az élet útain, annyiféle csábos szín ragyog reánk az élet fölszínéről, annyi kellemes hang hívogat, csalogat maga felé, hogy emiatt a legfőbb értéket, a hüvelybe rejtett magot s az élet igazi hangját meg sem halljuk. Az élet ezerféle érdeke, az élvezetek vágya, a gazdagság szomja, a jólét és szerencse kinálkozásai mind könnyen elvonhatják figyelmünket az igazi életeszménytől. Sőt tovább menve, a különböző világnézetek, az egyoldalú ismeretek, a nagy művészettel kiépített tudományos rendszerek, a különböző koroknak divatszerű áramlatai szintén magukkal ragadhatnak s útvesztőbe vihetnek.

Mi is hát az élet értelme és értéke? Ez a kérdés akkor kiált különösen égetően felénk, amikor a lélek és az őt környező világ között bizonyos meghasonlás és szakadék keletkezett, amikor a fejlődés törvényénél fogva olyan vágyak, remények és igények támadnak a lélekben, amelyeket a világ többé-ki nem elégíthet. A lélek és a világ között ilyenképpen megzavart harmóniát igen nehéz helyreállítani. Azok a kísérletek, amelyek az életnek egységes áttekintést akarnak adni, gyakran egymásnak is ellentmondanak s a zavart és diszharmoniót még fokozzák. Különbben is itt magyarázatokkal, fogalmakkal nem lehet boldogulni. Hiába írjuk körül a legszebb szavakkal is az élet célját, hiába állítjuk előtérbe a legszebb életképet is. Az élet maga egy folyton változó folyamat. A ma képre rácsófol a holnap, annál is inkább, mert itt nem szilárd tényekkel állunk szemben. A lélek és a világ közt keletkezett szakadékot csak egy mélyebb, gazdagabb és tartalmasabb élet hidalhatja át, amely az ellentéteken felülemelkedik.

Azonban az élet ilyen irányú fejlesztéséhez és emeléséhez mi is hozzájárulhatunk. Hozzájárulhatunk azért, hogy a múlt és jelen ama törekvéseit, amelyek a lélek és világ kibékítésére igyekeztek és igyekeznek, szigorú vizsgálat tárgyává tesszük, belőlük kihámozzuk az igazságokat, leszűrjük az élettapasztalatokat s ezek segít-

ségével megjelöljük az irányt, amely felé az új és tökéletesebb életnek fejlődnie és haladnia kell. Erre a szép és eléggé nem méltányolható munkára vállalkozott *Eucken*, akinek fáradozása a legteljesebb rokonszenvet kell hogy ébresszen mindenkiben, aki az emberi élet szebbé, gazdagabbá és tartalmasabbá váló fejlesztését a szíven hordozza.

Különösen a mai kor érzi hiányát annak az erőnek, amely az életnek újabb lendületet adhatna. A mi világunk végtelen gazdag új eszmékben, új irányzatokban. Ezek mindenike csábítólag integet a tétovázó ember felé. De egyiknek sincsen meg az a fölényes, határozott vonzó ereje, amely magával emelhetné az életet. Bizonyos szellemi anarchia uralkodik a modern élet gazdagságában. Ilyen nagy bizonytalanságban a lélek habozva töpreng. Keresi az élet értelmét és értékét. Mivel nem találja, üresnek érzi magát. Ez a körülmény is igen rokonszenvessé teszi *Eucken*-nek azt a törekvését, amellyel az életnek újabb mélységeit kívánja föltárni.

Ebből a célból mindenekelőtt ismerteti s kritikai méltatás tárgyává teszi azokat az életrendeket, amelyek eddig adtak értelmet és értéket az életnek s azokat, amelyek újabban léptek fel hasonló igénnyel. Ilyen régebbi életrendek: »a vallásos életrend« és »az immanens idealizmus életrendje«. Újabbak: »a szociális és az individualis kultúra«.

A vallásos életrend hosszú időn keresztül a legnagyobb hatást gyakorolta az emberre s hatása ma is kétségtelen. Eszerint »az élet egyetlen feladata az abszolút és tökéletes szellemhez való viszonyra van koncentrálva«. Ez az életrend, amelynek legfőbb jellemvonása a bensőség, amely az életet a végtelen isteni szeretetre alapítja s amely komoly, erkölcsi irányt ír elő, az embert magasra emelte. Szerinte az ember mint Isten képére teremtett lény, a mindenség középpontjában áll s az Isten országának tagja. Ebből kifolyólag az élet sokat vár tőle, nagy és súlyos feladatok elébe állítja, de a hit és remény, mely lelkét egy szebb jövőre irányítja, megedzi az élet harcára. Ez az életrend megnemesítve a kereszténység által, olyan mély-

séget és bensőséget adott az életnek, aminőt más helyen el nem ért.

Azonban Eucken szerint ennek az életrendnek a kizárólagossága ellen mégis sok kifogás emelkedik. Az első az, hogy ez az életrend elhanyagolja a körülöttünk mozgó világot s a látható világ helyett a hit világa lett az emberi remény és vágyakozás tárgya. Amidőn aztán a modern kultúra ismételten a látható világ felé irányította a gondolatot és figyelmet, amidőn ebben olyan újabb értékeket fedezett fel, amelyek a lelket magukhoz láncolták: megindult a kételkedés áradata a vallással szemben, amely hajlandó a vallást a képzelődés munkájának s a merő illúziók birodalmának tekinteni. Ezért a vallás elveszítette emelő, megerősítő, isteni és emberit egységesítő tartalmát s föltétlenül nem uralkodhatik az életben.

Másik régebbi életrend »az *immanens idealizmus életrendje*«. A vallás szárnyai alatt nőtt fel, de sokszor ellene fordult. Ez is egy láthatatlan világba állítja az életet, de elkerüli a vallás dualizmusát. Mert szerinte ez a láthatatlan világ nincs elkülönítve az érzéki létől, hanem annak »oka és megelevenítő mélysége«. Ez az ideálkultúra az embert szorosan összekapcsolja a mindenséggel, de egyben attól eltérő állást tulajdonít neki. Mert a mindenség öntudatlanul él és követi a szükség-szerűség törvényét, míg az embernek élményei vannak s az ő gondolatában emelkedik a világ »teljes világosságra és szabadságra«. Ez pedig az ember hozzájárulása nélkül nem történik, úgy, hogy a világ haladását az ember mozditja elő. Itt az élet igazi tényezője a belső, láthatatlan világ, amely magával kell hogy ragadja a külsőt is. Így keletkezik egy szellemi tevékenység, amely a szunnyadó természettel szemben megteremti a szellem birodalmát, amelynek segítségével az ember átéli a világ minden gazdagságát. Itt az élet nem vágyik külső jutalomra. Önmaga kifejtésében találja meg értelmét, örömét pedig a maga szemlélésében. Ez az életrend a vallásétól lényegesen eltérő életalakítást eredményez. Mert amíg a vallás az életet egy pontra koncentrálja, ez a lehetőleg tágítja és szélesíti; a vallás érzületre helyezi a fősúlyt,

ez a cselekvésre; a vallás az ember semmisségét és gyöngeségét állítja előtérbe, ez pedig erejét és nagyságát.

Azonban *Eucken* szerint az ideálkultúra alapja is megrendült, amely különösen a görög élet tetőpontján élte fénykorát. Azóta ellenséges hatalmak felülkerekedtek és elűzték a lét középpontjából. Az emberiség csak egyes kiemelkedő korszakokban tudta megérteni azt, hogy a valóságnak van egy láthatatlan mélysége, amelybe az ember a saját erejénél fogva belehelyezkedhetik. Ha nagy idők és nagy emberek összetalálkoztak, akkor ez az életrend nagy és fenkölt eredményekre vezetett, de az idők átlagára nézve hatástalan maradt. Azonkívül a mindenségnek arról a láthatatlan mélységéről, amelyet az ideálkultúra állít, csak a vallás segítségével tudott meggyőződni az ember. Ha a vallás helyzete gyengül, akkor az ideálkultúra is elveszíti befolyását. Korunkban a külvilág az exakt tudományok segítségével akkora önállóságot nyert, hogy azt többé egy belülről ható láthatatlan élet szolgálatába állítani alig lehet. Végül a modern kutatás az ember szellemi szervezetét meghatározott korlátok közé szorítja s olyan megkötöttséget tanítja, amely mellett lehetetlen, hogy a mindenség életében részt vegyen. Mindezek az okok és körülmények az immanens idealizmus életrendjét is megrendítették.

Miután ezeknek a régebbi életrendeknek helyzete megrendült, az új idők hatása következtében újabb életrendek alakultak. Köztük első a »*naturalizmus életrendje*«, mely az embernek a természethez való viszonyát teszi az élet alapvető viszonyává. Ennek legfőbbelve az, hogy a természetet a maga természetességében kell felfogni. A természetben nincs semmi belső tulajdonság, lelkes törekvés. A természet változhatatlan törvények szükségszerűségénél fogva végzi a maga munkáját. A természet és természettudomány akkora vonzó erőt gyakorolt az emberre, hogy az hajlandó lett a természet látható birodalmát a valósággal azonosítani s egyben minden tudományt a természettudomány módjára átalakítani. Lassanként a természettudományi világnézet lett az igazi világnézet. A természet elnyelte az embert is. Azonban a természet-

nek régi mechanikai felfogása mellett mindinkább ki-
lűnt az ellentét az emberi lélek és a lelketlen természet
között. Ezt az ellentétet a monizmus eloszlatta azáltal,
hogy a természetet is lelki étellel ruházta fel. Így az em-
bert is belekapcsolta a természet életébe. Következésképp az
ember teljesen a természet gyermeke. A lelki élet külön
céljairól szó sem lehet. A lélek is a természetes organi-
zációnak egy darabja. A természet önmagán túl és ki-
vül más értéket nem ismer. Természetes, hogy ez a fel-
fogás az emberi életnek más irányt adott s benne azok a
vonások jutnak előtérbe, amelyek a korábbi életrendek
mellett nem érvényesülhettek, sőt fel voltak nyomva. A
lélek tevékenységét testi feltételek szabják meg s így a
természeti ösztönök, az önfentartás és a létért való küz-
delem lesznek mozgató erői. Így fejlődik ki a naturaliz-
mus hatása alatt egy különleges élettipus, mely a szellemi
munkára is az anyagi és testi élet bélyegét nyomja rá.
Ez a felfogás harcot és tiltakozást jelent minden ellen,
ami a természetén túl van. A metafizika, a vallás s az eze-
ken alapuló morál — szerinte — csak széttépi a való
természetet s zűrzavart eredményez. Azért azokat gyöke-
restől fel kell pusztítani. Az érzéki és materiális tényező-
ket kell diadalra juttatni, mert ezek gazdagabbá, bizton-
ságosabbá, derültebbé és kitartóbbá teszik az életet.

Bármilyen szilárd talajon érzi magát ez az életfelfo-
gás, mégis *Eucken* szerint nagy ellentmondás van benne.
Az ilyen naturalista élet az embert a természethez vezeti
vissza. De ezt a munkát szellemileg végzi az okokon
nyugvó gondolkozás segítségével. Lehetséges-e ez egy me-
rőben természeti lényre nézve? Már maga a gondolko-
zás ténye ellene mond a naturalizmusnak. De nem is
elégge következetes önmagához, mert olyan életjavakat
veszen föl magába, amelyek éppen abból a lelki világ-
ból valók, amelyet ő minden eszközzel ostromol. Hiszen,
ha az életet merőben természeti ösztönökre vezetnők
vissza, hova lennének akkor az élet igazi értékei, mint
meggyőződés, érzület, személyiség és jellem? De ezen-
felül káros is az életre a naturalizmus. Azt szűkíti és ösz-
szecsugorítja. Mert ahol az ember is a természetnek egy

paránya s élete minden értékét önmagában találja, hová lesz ott a részvétel, a szeretet, a kölcsönös megértés? Hová lesznek a nagy célok és eszményi feladatok? Mire való a modern életnek sokféle bonyolultsága, ha nekünk is a legalsóbb rendű organizmussal egy a célunk s hivatásunk? Ez az élet hátrálás és nem haladás. Azért a naturá-lizmus, bár fölszínre hozott egyes eddig elhanyagolt tényezőket s az embert a természettel közelebbi kapcsolatba hozta, mégis hiányai és korlátai annál inkább ki-tűnnek, minél inkább jogot tart arra, hogy az egész életet a maga eszközeivel fölérje és meghatározza.

Miután sem a vallás, sem a természet egymagában nem elégítette ki az embert s mellettük bizonyos belső ürességet érzett: önmagához fordult s magában és em-bertársaival való viszonyában kereste az élet értelmét és értékét. Így keletkezett a *szociális* és *individualis* kul-tura. Mind a kettő azt hiszi és hirdeti magáról, hogy az életet teljessé teszi, ha korlátlan uralomra juthat, pedig *Eucken* szerint megszűkítenék az életet és értelmétől meg-fosztanák.

Mit is akar a *szociális* kultúra? »Szüntelen munkát a társadalom jóllétéért, az emberi együttlét olyan állapot-táért, mely kevés fájdalmat és sok gyönyört tartalmaz, egy lehetőleg kényelmes és élvezetekben gazdag életért és pedig az emberek lehető legnagyobb száma részére«. Bár sok új kötelességet és feladatot szab az ember elébe ez az irányzat, mégis egymagában nem elégséges az igazi élet alakítására. Vajjon a társadalmi jólét követelheti-e, hogy érte magát az egyes ember feláldozza? Amidőn ez a kul-túra az élet eszközeire fordít minden gondot, ugyanakkor nem hanyagolja-e el magának az életnek a gondját? Hová lesz itt az egyéni ambíció és törekvés, mely az átlagon fe-lül kíván emelkedni? A kultúra és a szociá-lizmus érte-lmében vett boldogság nem járnak egy úton. Azért az a szociális kultúra, mely a boldogságot tűzi ki célul, »üres fantom«. De emellett súlyos károk és hátrányok származ-nak belőle a magasabb élet szempontjából. A szelle-mi munkát, amely a szabadság és függetlenség talajában fej-lődik, a társadalmi boldogság eszközzé teszi s a hasznos-

ság szempontja elé helyezi. Így tehát ez a kultúra egymagában sem az egyesnek, sem az összesnek életét nem tudja érdekessé tenni.

Nem különben vagyunk az *individualis* kulturával is. Bár tagadhatatlan a nyereség, mely belőle származik azáltal, hogy az életet szabaddá, függetlenné és lélekkel teljessé teszi s ezáltal a művelődés különböző útjait nyitja meg, még sem lehet az életnek egyetlen mozgatója. Mert mit jelent az individuum, »a létnek egy darabja«, mely magán kívül más eszményt nem táplálhat, amely őt a magasba segítő s így a saját állapotának emelésében kénytelen kimeríteni az életet. Ez az élet kidomborítja az egyéniséget, növeli az önérzetet és az önélvezést s gyönyöre annál nagyobb, mennél inkább különbözik másoktól. De milyen üres és hiányos lenne az élet, amely ebben találna minden értelmét és értékét. Ha az emberiség csak erős egyéniségekből állana, még akkor is a folytonos önélvezés unottá és üressé tenné az életet; mert az ember nem lehet merő állapot s önmagában nem merülhet ki, hanem foglalkoznia kell a világ végtelenségével s éreznie kell egy közös igazságnak s a másokhoz kötő szeretetnek is az erejét. Élete ezek nélkül szűkös és hiányos. Ha ez a kultúra még az erős egyéniségek életét sem teheti teljessé, hogyan elégíthetné ki az emberiség átlagát, akik az egyéniség kifejlesztésében igen csekély örömet találnak? Vagy miképpen érvényesülhetnének az ilyen gyöngébb egyéniségek a mai fejlett társadalmi élet bonyolultsága mellett? Nem hogy kielégítené ez az irányzat az életet, hanem azt a kétségbeesítő pesszimizmus örvényébe kergeti.

Örömmel fogadjuk és szívesen írjuk alá *Eucken*-nek a fentiekben röviden vázolt kritikai megjegyzéseit a különböző életrendekre vonatkozólag. Azok a megjegyzések nemcsak széleskörű ismeretről és helyes ítélőképességről tanuskodnak, hanem különösen az élet igaz ismeretéről tesznek bizonyosságot. Mi is valljuk, hogy a kulturára, amely kizárólag az Isten szolgálatába szegődik, amely az Istenért elfeledkezik az emberről, bármilyen fellengős színekbe öltözzék s bármilyen kenetteljes hangon beszéljen, de ellenkezik az ember alaptermészetével s az élet igényeivel,

éppen úgy, mint az a kultúra, amely tisztán és kizárólag az ember szolgálatára van alapítva s az emberért lemond a lélek felsőbb vágyairól és szükségleteiről. Valljuk, hogy az az életrend, mely az embernek minden figyelmét és gondolatát egy láthatatlan világ gyönyöreire irányítja, éppen úgy üressé és hiányossá teszi az életet, mint az, amely teljesen a földhöz köt s a természethez láncol. Valljuk, hogy a szocializmus azon kívánsága, hogy mindent a mások és a köz javáért tegyünk, olyan kevéssé adhat értéket életünknek, mint az individualizmus amaz iránya, mely elszakít embertársainktól s arra készlet, hogy önmagunkat bálványozzunk. Valljuk, hogy mindenikben van valami, ami a helyes életalakításra nélkülözhetetlen, de egyik sem veheti át az uralmat anélkül, hogy az életet magasabb célok helyett egy osztály, párt vagy felekezet szolgálatába ne állítaná. Az élet nem tűri a szélsőségeket és végteteket. Akármelyik irányzat, mennél jobban megismeri magát, mennél hívebben és következetesebben ragaszkodik a saját alapelveihez, annál inkább láthatóvá teszi egyoldalúságát, hiányait s a helyes életalakításra való elégtelenségét. Viszont az is igaz, hogy az értelem látószögéből igen nehéz, sőt lehetetlen ezek között a sokszor egymással homlokegyenest ellenkező irányzatok között a belső harmoniát megteremteni; de az élet mint egy hatalmasan hömpölygő folyam, lesimítja az ellentéteket, leszúri a kártékony anyagokat s a maga fejlesztésére használja fel azt, ami mindenikben értékes. Nem üres meghatározások, nem külső fogalmak tehát azok, amelyek a fenforgó ellentéteket kibékítik, hanem maga az élet, mely azok fölébe emelkedik. Nekünk a további fejtegetésekkel csak vezető és irányító szerepünk lehet. Ilyen irányú »kísérletet« tesz Eucken könyve második, építő részében.

Vajjon miben áll a szellemi élet alaptermészete? Hogy erre a kérdésre megfelelhessünk, egy más kérdést kell feltennünk: Vajjon az emberi élet teljesen a természetben belül folyik-e le, vagy vannak természetben felüli sajátosságai is? *Eucken* szerint és szerintünk is vannak. Bár az ember a természet keretei között él, de lelki életének főbb nyilvánulásaiban: a megismerésben, az érzés-

ben és akarársban áltörri a természet korlátjait s azzal ellenkező sajátosságokat mutat. Az emberi *gondolkozás* nem csupán fokozati különbséget mutat az állati megismerés fölött. Az utóbbi a külső benyomásokkal és csakis ezeket összekapcsolja, de a gondolkozás ennél sokkal magasabbrendű folyamat. A gondolkozó lény szembehelyezkedhetik az egész környezetével s minden kívülről vett benyomásokkal szemben megőrizheti függetlenségét s emellett képes arra, hogy önmagából új erőket hozzon felszínre. A gondolkozás segítségével az ember mintegy felül tud emelkedni a meglevő állapotokon s így önmagát mintegy kiszélesíti. Mindezek mutatják, hogy a gondolkozás nem pusztán képzetmechanizmus, hanem sokkal magasabb intellektuális berendezkedést kíván.

Igy emelkedhetik felül a természet korlátain az emberi *érzés* is. Ez az érzés nem marad meg az érzékek hatalmában. Az emberi boldogság nem az élvezetek mennyiségétől függ, sőt akárhányszor azzal ellenkezik. Zord időkben is találtak az emberek örömet s élvezetekkel teljes korok is üresen hagyják a lelket. Sőt az emberi érzelen felülemelkedik magán az egyénen s örömet meríthet a mások boldogságából vagy valamely szent ügy előrehaladásából. Így emeli az embert a saját érzése is önmaga fölébe.

Ugyanezt tapasztaljuk *akarársunk* és *vágyaink* területén. Minket a vágy és akarat felülemel a természeti ösztön kényszerén s cselekvéseinknek önállóságot kölcsönöz a külső behatásokkal szemben. Ez nem csupán az egyesnél, hanem az emberi közösségnél is tapasztalható, ahol a kultúra mint önálló jelenség áll fenn szemben a természettel. Mert a kulturának éppen az a sajátága, hogy benne az ember új követeléseket támaszt, magasabb célokat tűz ki s azokat meg is valósítja. És amidőn arra törekszünk, hogy a legfőbb jót megállapítsuk, mindig valami olyant keresünk, ami az élvezeten és hasznon felül emel, ami szubjektivitásunkat túlhaladja s belőlünk valami nagyobbat és gazdagabbat csinál, mint amik természet szerint vagyunk.

Ezek szerint az emberi tevékenység mind a három

oldala azt mutatja, hogy a mi belső életünk önálló élet, hogy az nem a »természet továbbfolytatása«, hanem »szakítás« a természettel, hogy az élet természeti fokával szemben egy új életet jelent. Új életet jelent azért, mert a természeti fokon álló élet bármilyen gazdag legyen különben, az önfentartás határait túl nem haladja. De az emberi élet önmagában keresi a saját értékét s a messze távolban levő célokat tűz maga elébe. Ezeket a célokat szintén magasabb, szellemi tevékenységgel valósítja meg, amelyre nem elég az, hogy a tárgyakat kívülről szemléljük, hanem ellenkezőleg az objektumot belevonjuk az életfolyamatba s ezáltal a szubjektum és objektum közötti ellentétet a lélek talaján elenyésztetjük. Így keletkezik az önálló lelki élet, amely többé nem egy darabja a természetnek, hanem azon felül álló folyamat, amely külső korlátokat nem ismer s alkalmas arra, hogy a végtelenségig fokoztassék.

Ez a szellemi munka azonban annyira ellenkezik az emberi haszonnal és jóléttel, annyi áldozatot és önmegtartóztatást kíván, hogy itt valamely felsőbb erő hatását és közreműködését kell feltételeznünk. Csak egy ilyen végtelen élethez való ragaszkodás adhat az egyénnek jelentőséget, csak ezáltal alakulhat ki az emberek belső közössége s csak ezáltal kapcsolódik bele az ember a mindenség életébe. A nagy átalakító, szellemi mozgalmak, a vallási megújulások nem úgy jelennek meg, mint az egyes individuum alkotásai, hanem mint egy magasabb hatalom közlései és kijelentései. Azonban ez a magasabb közreműködés korántsem alacsonyítja le az embert merő eszközzé. Szükség van itt az ember önelhatározására és tevékenységére is. Az a felsőbb hatalom csak a mi megismerésünknek, érzületünknek és meggyőződésünknek a hozzáfordulása által válhatik életenergiává és teljes valósággá. Az isteni kegyelem és emberi szabadság nem zárja ki egymást, valamint az emberi képesség semmit sem von le az Isten nagyságából, hanem azt igazolja. Éppen így »a mindenség-élet« nem oltja ki az individuumok életét, hanem azt emeli és megnemesíti, mert az egyesnek kifejlődése az egésznek nyeresége. A vallásnak nagyfokú eltévelyedése

volt az, amikor az emberek iránti közönyt tette az Isten iránti szeretet bizonyítékává, holott éppen az Istenhez való kapcsolódás által győzi le az ember természeti ösztöneit s ezáltal nyer erőt és tartalmat érzülete.

Meg nem állhatjuk, hogy *Eucken*-nek, az istenség felé emelkedő életnek eme szép leírása mellé ide ne iktassuk Prohászka Ottokár következő fejtegetéseit: »Sem mire sincs a küzködő embernek annyira szüksége, mint az eszményi világgal való kapcsolásra! Hiszen ez az eszményi világ tele van csengéssel, tele van fénnyel s meleggel s ez igazítja el az életet az önmagában való igazság, jóság, szépség, a végtelen valóság, az Isten felé! Ez ideális valósághoz kell felemelkedni az embernek s az élet értelmét, a harcok s az áldozatok temperamentumát ez örökérvényű lelkeségből kell meríteni! Akik azt a biológia nyers adataiból vagy épp lombikokból akarják magyarázni, azok az élet értelmét lent keresik s magyarázatát alulról kérik s tényleg úgy tesznek, mint ahogy azok tennének, kik a gyökér hajtásait, melyek levegőbe s napsugárba kíváncznak, lekötnek s visszahajlítanak a gyökérbe, mondván: gyökérből valók vagytok, maradjatok hát lent, hisz földbe tartoztok. Pedig dehogy is tartoznak e hajtások a földbe s hasonlóképpen, dehogy is tartoznak az eszmények a vérbe!«¹

Az ilyen szellemi élet, amely *Eucken* szerint legyőzi azt a látszólagos ellentétet, amely az ember és világ között fennáll s amely a szabadságot és a mindenséggel való együttműködést egyesíti magában, új lehetőségeket nyit meg előttünk s új, magas célokat tűz elénkbe. Ez az új élet megszabadít a merő emberi üzelmek kicsinységétől s az én szűkösségéből. Oda viszi az embert a nagy egész folyamatába, nem azért, hogy beleveessen, hanem azért, hogy annak munkás tényezője legyen. Így születnek a legtermékenyebb mozgalmak, melyekben az ember a mindenséggel való kapcsolata folytán új erőt s bizonyos szellemi karaktert nyert, amellyel egy új szellemi kulturának veti meg az alapját.

¹ A háború lelke. Élet kiadása. Budapest, 1915. 18. l.

Természetes, hogy ennek az új szellemi életnek a megvalósulása elébe számtalan *nehézségek és akadályok* állanak. *Eucken* ezeket sem hagyja figyelmen kívül. Háromféle szempontból tárgyalja azokat. 1. A szellemi élet viszonyából azokhoz a természetes eszközökhöz és feltételekhez, amelyekre utalva van. 2. A szellemi élet készületlenségéből. 3. A szellemi élet látszólagos tehetetlenségéből a mindenségben, valamint az ember körében. Mindenütt, amidőn éles pillantással rámutat a nehézségekre, egyben megjelöli az utakat is, amelyekken azok leküzdhetők. *Négül következtetéseket* von az egyén életére s a jelen helyzetére.

Ami az *egyént* illeti, ötet ez a szellemi, új élet felülemeli azokon az éllentmondásokon, amelyek a természeti embert lépten-nyomon kétségbeejtik. Az a tudat, hogy élete nem pusztán a környezetéhez való viszonyban merül ki, hanem az, belső szellemi élet, meg kell hogy változtassa az ember egész jellemét. Többé nem a külső sikerekben keresi célját és értelmét, hanem abban, hogy »önálló élet-centrummá«, »szellemi energiává« váljék. A szellemi életnek ez a belső fejlesztése legyőzi a külső természeti nehézségeket is. A fizikai ifjúság hanyatlása nem vonja maga után a szellemi öregséget, mert itt az élet nem egy megfelelő tőkének a fölemésztése, hanem folytonos tőkegyűjtés. Életünk többé nem kívülről várja és kapja az értéket s a tartalmat, hanem önmagunkban találja azt meg. Az ilyen élet soha sem tekinti magát elveszettnek. Bármilyen nagy legyen a külső sötétsége, de belső világossága legyőzi azt. Mivel pedig ezeket csak egy felsőbb szellemi világgal való kapcsolatban érheti el, semmi oka nincsen arra, hogy magát túlbecsülje.

De a *jelen helyzetre* is fontos következtetéseket von *Eucken*, amelyek sok meddő harcnak és terméketlen vitának vehetnek véget. Mindenekelőtt abban a nagy zűrzavarban, mely korunkat jellemzi, melyet a pártok és felekezetek egymás elleni küzdelme jellemez: ez az új szellemi élet bizonyos összhangot teremt s a széthasadozott életet újra egy egészbe kapcsolja össze. Amíg a különböző életrendek mindenike külön-külön az egészen ural-

kodni akar, amíg mindenik azt igényli, hogy az életet egyedül önmagából képezze és alakítsa: addig a harc és összeütközés elkerülhetetlen. De mihelyt az emberi szellem belülről kifelé keresi a maga érvényesülését, azonnal javul a helyzet s az élet minden fokon egyenletes arányban fejlődik. Ezt a fejlődést a személyes élettapasztalatok is gazdagítják s ezáltal az élet egyénenként más irányt mutat, aszerint, amint ki-ki az élet súlypontját miben látja. De azért mindenki szabadon járhat a maga útján anélkül, hogy másokban ellenségeket látna.

A szellemi életnek ez az új irányzata megszünteti azt az ellentétet is, amely az ember és a világ között fennáll. Ma már túl vagyunk azon a régi irányzaton, amely a világot az emberből kiindulva akarta megmagyarázni. Ma megfordítva, az embert a világból kell megérteni. Ez az eljárás nagyon lefokozza az ember értékelését addig, amíg az életnek pusztá szemlélői vagyunk, de magasra emeli, mihelyt az élet munkás tényezői közé vegyülünk. Korunk legnagyobb munkát s leglelkesebb törekvést éppen az ember érdekében fejt ki. Ha mi az embert úgy tekintenők, mint a természetnek egy darabját, tudnánk-e érette lelkesedni és áldozatokat hozni? De lelkesülünk és áldozunk, merí érezzük, hogy több mint a természet s fölötte áll a természet szükségszerű rendelkezéseinél, hogy életének nagy a méltósága és szép kilátások nyílnak meg előtte.

A szellemi életnek itt vázolt alaprajza hivatva van továbbá korunknak egy nagyon kiélesedett másik függő kérdését is megszüntetni, t. i. a munka és lélek ellentétét. Korunk a hasznosság jelszavával a munkát óriási mértékben megnövelte, de ezáltal azt elválasztotta az ember lelki állapotától s az embert merő géppé tette. Ezáltal a munka elveszítette szellemi tartalmát s üres technikává lett. Így az igazi kultúra »eredménykultúrává« és »hangulatkultúrává« silányodott. Ezt a visszás helyzetet külső operációkkal megszüntetni nem lehet. Ezt csak egy belülről átfoglaló élet kifejtésével lehet áthidalni, ahol a szubjektum és objektum ellentéte le van győzve s az élet pusztá esemény helyett élménnyé válik.

Ugyancsak a pesszimizmus és optimizmus között ver-

gődő hangulat egy ilyen szerű életalakítás által találja meg a maga határozott medrét. Mert az önálló szellemi élet »magas és mindent befoglaló célt« ad nekünk, mely minden fáradságot megérdemel s lépten-nyomon érezteti, hogy az élet új mélységei csak nehéz harcok árán nyílnak meg. Így következik be az a helyes élethangulat, amely fölötté áll a pesszimizmus komor élettágadásának, de távol áll attól a túlzott optimizmustól, mely problémákat ismerni nem akar.

Végül egy ilyen szellemi életalakítás leküzdí az el-
lentétet is, amely jelenleg a vallás és tudomány között
fennáll. Mi szülte ezt az ellentétet? *Eucken* igen helye-
sen mutat rá itt arra a zavarra, amely a kulturá fo-
galma körül fennáll. Azt mondja: »Nem tudunk a kul-
turafogalomnak olyan mélységet adni, hogy az egész em-
bert belsőleg megragadja és lényegesen továbbképezze;
ha azonban a felszínen marad, akkor egyáltalán nem le-
het elkerülni, hogy a kulturát tulnyomólag mint a meg-
ismerés merő fokozását fogjuk fel, hogy olyan intellektuá-
lizmus harapózzon el, amely a körülöttünk levő világ-
nak észszerű felderítéséből minden probléma megoldá-
sát, az egész emberiség fölemelését és megnemesítését
várja, amely nem ismeri és nem tiszteli az életnek semmi
mélységét és titkát, amely tehát az életnek semmi belső
tartalmat és egyúttal semmi szilárd támaszt nem tud
adni.«² És később hozzáteszi, hogy »az ilyen intellektuá-
lizmus lesz a naturalizmusnak legjobb szövetséges társa«,
amely a valósághoz való viszonyunkat kizárólag a ter-
mészettudományra alapítja s ezáltal az életet elviselhe-
tetlenül összezsugorítja. *Eucken* tiltakozik az ilyen egy-
oldalúság ellen, amely csak »részletkulturát« eredményez.
Az emberi lét a lényegkulturát keresi, amely sem a mű-
vészettel, sem a vallással összeütkezésbe nem jön, mert
mind a kettőt méltányolni tudja anélkül, hogy az egész
életet valamelyiknek alárendelné. Természetes, hogy ez
a belső összhang csak akkor következik be, ha különbsé-
get teszünk a vallásnak szellemi tartalma és történeti
alakja között s ha a fogalmakon túl keressük magát a

² I. m. 199. 1.

munkás életet. Így készek vagyunk az elaggott és fonyadt külsőt kiválasztani belőle, hogy minden fentartás nélkül összhangba jöjjön »a szellemi evolúció világtörténeti állapotával«.

Meglehetősen részletességgel ismertettük a fentiekben a jénai világhírű professzornak fejtegetéseit; mert úgy tetszik nekünk, hogy filozófiája minden méltánylást megérdemel. Nem azért, mintha a kor különböző szellemi áramlatait egy új rendszerrel gazdagította volna, hanem azért, hogy az egymás ellen harcoló irányzatoknak fölébe emelkedve, az élet értelmét és értékét is magasra emeli. Szinte jól esik, ha az egyoldalúság és türelmetlenség áldatlan harcai közül olyan magaslatra juthatunk, ahol a lélek szabadsága kellő méltánylásban részesül, ahol az ember többé nem magát tekinti a világ középpontjának, hogy az életet a maga szűkös és kicsinyes fogalmai közé zárja, hanem az élet különböző áramlatait a saját lelkén át-szűrve, szellemi gyarapítására fordítja. Jól esik, ha a naturalizmusnak, materiálizmusnak, szociológizmusnak földhöz ragadt szűkösségéből fölemelkedhetünk az objektív ideáлизmusnak arra a szélsőségtől ment magaslatára, melyet *Eucken* képvisel, ahonnan a lehetőségeknek és kilátásoknak új tájai nyílnak meg előttünk.

Egy másik igen lényeges haladás az *Eucken* filozófiájában az, hogy szembeszáll kulturánkkal amaz egyoldalú irányzatával, amely mindent az intellektualizmus mérlegében kíván megmérni s az exakt tudással akarja megmagyarázni az élet minden titkát. Ennek a veszélyei lépten-nyomon kitűnnek az egyéni élet teljes elnyomásában s a személyiségek letörésében. Mert, ahol az értelem a maga kis világát úgy tekinti, mint a végtelen mindenséget, ahol a léleknek érzelmekkel teljes mélységét fogalnakal kivánják körülhatárolni: ott az önálló egyéniségek kifejlődése a lehetetlenségek közé tartozik. *Eucken* ezekkel szemben a belülről kiinduló élet jogait és igényeit védelmezi. Gondos kézzel eltakarít minden romot, amely fejlődésében akadályul szolgálna. Nem arra törekszik, hogy az igaz életet szép kifejezésekben körülírja, hanem azt követeli, hogy az élet maga emelkedjék fölébe

önmagának. Ok nélkül való minden fellengős életeszmény, ha maga az élet alant marad. Hogy pedig az élet az individualizmus veszélyeit is elkerülje, bekapcsolja azt a mindenség életébe, hogy legyen annak erős és munkás tényezője, hogy amíg egyfelől érzi a maga önállóságát, addig másfelől érezze a nagy egészszel szemben való felelősségét is. Így kapja meg maga az élet a vezető szerepet abban a szellemi anarchiában, amely korunkat jellemzi. Ott pedig, ahol az élet beszél, minden hangnak el kell némulnia, ahol maga az *ember* követeli jogait, minden más érdeknek meg kell szünnie. Az életnek ezt az igaz hangját megszólaltatni, az embert a természetten felül-emelve, a maga valódi szellemi hivatására vezetni: ez az *Eucken* eléggé nem méltányolható célja. Az ő tanulmányozása tisztítja látásunkat, megnyitja előttünk a szellemi fejlődés végtelen útjait s megtanít arra, hogy az egyoldalú és mesterkelt élet helyett, miként emelkedhetünk föl az élet nagy egészéhez, ami aztán életünknek igaz értelmet és értéket ad.

Isten háza és a mi tisztünk.*

Irta: **Józan Miklós.**

Alapige: „Embernek fia, hirdessed az Izrael házának ezt a házat és piruljanak meg az ő álnokságokért, esmérjék meg a templom példáját. — Hogyha megpirulnak mindenekről, amiket cselekedtek: e ház formáját és annak rendelését, kijárást és bemenését, minden formáját és minden jegyzését, minden írott képeit, és minden törvényt jelentsd meg nekik, és szemeik előtt ird meg; és tartsák meg annak minden formáját és minden jegyzését, és azok szerint cselekedjenek. Ez a háznak törvénye: A hegy tetején lészen: minden határa köröskörül tökéletesképpen való szentséges lészen; imé, ez annak a háznak törvénye.“

Ezekiel XLIII. 10—12.

Ünneplő Gyülekezet! Kedves Atyámfiai! — Izrael nagy prófétái között méltó helyet foglal el Ezékiel, a fogság prófétája. Magán viseli ő is az igazi próféták ismertető jegyét: a külső nemes egyszerűséget, amely szavaiban és tetteiben, gondolatvilágában és érzületében s általában egész magatartásán visszatükröződik. Hozzájárul ehhez a benső elmélyedés, amely bepillantást nyújt neki a teremtő Isten világkormányzó titkaiba; úgy, hogy „megnyilatkoznak előtte az eget és lát isteni látásokat.“ Ezeket az isteni látásokat olyan találó képekben és hasonlatokban, olyan meggyőző érvekben és döntő erejű fejtegetésekben tárja lelki szemünk elé, hogy azok mintegy megelevenednek előttünk, mint a mezőben szétszórt csontok, amelyeket az Úr lelkének fuvallatára ő maga szerel föl hussal, bőrrrel, ideghálózattal, mindenek fölött

* Elmondott az 1915. aug. 29-iki papszentelő Egyházi Főtanácson.